

Інна Пахолок,

аспірант кафедри етнології
Львівського Національного університету ім. Івана Франка

ПОМИНАЛЬНІ ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ ЗЕЛЕНИХ СВЯТ УКРАЇНЦІВ

У статті проаналізовані поминальні звичаї та обряди Зелених свят українського народу. Відзначені загальноукраїнські риси та локальні особливості поминання померлих предків у троїцький період. З'ясоване місце і роль поминальних мотивів у системі Зелених свят українців загалом.

Ключові слова: поминання, померлі предки, "літні діди", трапеза.

Серед традиційних звичаїв та обрядів Зелених свят українців важливе місце посідали поминальні, які належали до цілої системи поминань протягом року. Їх міфологічною основою є уявлення про постійний зв'язок між живими і померлими членами роду. Останні, за народними уявленнями, напередодні Трійці приходили до своїх домівок і перебували тут протягом усього Ключального тижня. Українці вірили, що душі померлих здатні впливати на благополуччя живих родичів як позитивно, так і негативно. Якщо живі пам'ятають і шанують своїх померлих предків, то останні сприяють і допомагають у господарстві, забезпечують здоров'ям членів сім'ї, плодючість худоби і врожаю; в гіршому випадку – померлі виражають незадоволення і образу, насилаючи на живих нещастя, хвороби, голод, посуху тощо. Тому у троїцький період відносини з предками будувались на подвійній основі: їх шанували як старших представників роду й очікували у відповідь заступництва, але водночас боялись і намагались не порушувати небезпечної межі, що відділяла живих від померлих.

Відразу зазначимо: порушуване нами питання у науковій літературі висвітлене поки що недостатньо. Передовсім, згадаємо роботи сучасного львівського етнолога Корнелія Кутельмаха¹, в яких дослідник наголошує на тому, що саме Зелені свята були своєрідним апогеєм поминальних мотивів у календарно-побутовій обрядовості українців, передовсім, поліщуків. Цікавий фактичний матеріал про поминальні звичаї та обряди Зелених свят міститься у розвідках Єлизавети Рижик² та Тетяни Пархоменко³. У порівняльному плані наукову цінність становлять етнографічні відомості, які зафіксували свого часу Михайло Зубрицький на Бойківщині⁴, Антін Онищук на Гуцульщині⁵ та Михайло Пйотровський на Овруччині⁶. Крім опублікованих матеріалів, у пропонованій розвідці використані польові етнографічні записи автора з теренів історико-етнографічного Надсяння та Західного Полісся.

Пропонована стаття є спробою систематизувати та охарактеризувати відомі нам зелено-троїцькі поминальні звичаї та обряди і визначити місце поминальних мотивів у структурі Зелених свят українців загалом.

Спершу наголосимо на тому, що, на відміну від поминань, присвячених конкретній особі, обряди поминальних днів троїцького циклу, як зрештою й інших календарних свят, присвячені усім померлим предкам. Вони вклю-

чають, як правило, церковне поминання, відвідування цвинтарів і урочисту трапезу вдома та біля могил. Відповідні складові у період Зелених свят мають свої локальні особливості. Скажімо, на теренах Середнього Полісся (Житомирська обл.) “у клечальну п’ятницю звечора й усю суботу обходять пам’ятку дідів, названих літніми”⁷. Притому слід наголосити, що в народному календарі відповідні поминальні дні українці відзначають від трьох до п’яти разів у році. Головними із них вважаються: 1) остання субота Масляного тижня; 2) переддень Трійці; 3) осіннє поминання, приурочене до суботи перед Дмитром або Михайлом.

Заакцентуємо також увагу на тому, що “літні діди” займають важливе місце в обрядовій поминальній практиці передовсім поліщуків, що засвідчує не лише ретельне прибирання хат, а й приготування спеціальних страв. Загальновідомо, що поліщуки “на вечерю “на деди” подають пісні страви, а на сніданок чи обід у суботу (“баби”) – уже скромні. Тільки цим і різняться “деди” від “бабів”⁸. До слова, декотрі дослідники вважають, що на “діди” окремо поминали чоловіків, а на “баби” – жінок⁹.

Поліщуки Київщини, за “колишнім” звичаєм, “дідам” ще й присвічували, що засвідчують відповідні етнографічні записи: “Світло горіло в хаті впродовж цілої ночі”¹⁰. Нагадаємо, що запалена свічка горіла у кожній українській оселі і на Святий вечір. Українські горяни робили це для того, щоб душі покійних легко могли віднайти своє колишне житло і навідатись до своїх кривних¹¹. На Лемківщині в переддень Різдва використовували дві свічки: одна з них призначалась для живих членів родини, інша засвічена свічка, яку ставили на підвіконня, була засобом для освітлення шляху померлим на вечерю. Крім того, місцеве населення було переконане в тому, що як “ [...] світить сі свічку, тоді вечеріють душі”¹².

До слова, відповідні вірування про прихід померлих предків у конкретні поминальні дні спричинились до того, що українці напередодні Трійці відчиняли двері або залишали їх незачиненими. Це стосується і Різдвяних свят¹³. Крім того, під час календарних поминань відкривали заслінку печі, “бо діди кроз комин прийдут”¹⁴.

Зауважмо, що у літніх поминальних трапезах на честь покійних предків збереглося досить багато архаїчних елементів. Скажімо, на “діди” не користувалися виделками і ножами, а ложками, які в давнину були лише дерев’яними. Крім того, ложок ставили переважно більше – не лише для усіх живих учасників трапези, а й для покійних родичів. Цікаво, що відповідний предмет завжди мав чітку диференціацію: одні ложки призначались для ритуальної трапези, іншими користувалися у щоденному побуті. В усякому разі уявлення про їх магічну силу викликало у людей шанобливе ставлення до ложок, яким приписували оберігові функції. Наприклад, з ложкою померлого українці обходили свої посіви, щоб їх не чіпали горобці і миші¹⁵. Серби навіть викидали її надвір під час грози¹⁶.

З міфологічного погляду все дуже просто. В українців, як і в багатьох інших слов’янських народів, досить часто ложка асоціювалася з конкретною людиною, а зникнення чи псування цього предмета – зі смертю її господаря. Якщо людина помирала, то ложка ставала своєрідним медіумом для спілкування з

душею покійного. У первісній свідомості вона сприймалася як річ, через яку до тіла надходить життя у вигляді поживних речовин. У результаті спрощення цих понять виникло уявлення про ложку як про відповідник душі¹⁷. Отож, ложкарство (як, до речі, і гра на ложках) вважалося ремеслом вибраних, адже воно суголосне з міфами про рукотворне походження людини.

У контексті сказаного стає очевидним той факт, чому східні слов'яни використовували ложки під час різних календарних свят, передовсім для гадання про життя і смерть. Так, після Святвечора українці та білоруси залишали свої ложки на столі, складаючи їх на край миски із недоїдженою кутею, або застромлювали їх у цю страву. Вважали: якщо ложка за ніч впаде або перевернеться, то її власник цього року помре¹⁸.

Крім того, на "діди" українці дотримувались й інших архаїчних приписів. Скажімо, хліб не різали ножом, а ламали руками. Кожному учасникові вечері належало, донісши страву до рота, покласти на стіл ложку ниць. Скрізь в Україні заборонялось піднімати з підлоги те, що впало випадково під час трапези, бо вірили, що це для душ померлих. За звичаєм, також відкладали одну чи три ложки з кожної страви в окрему миску, а посудину залишали на столі до ранку. Тоді ж господар чи господиня виносили це на річку або давали пташкам¹⁹.

Отже, поліські "діди" передували навіть "Заупокійній суботі", яку ще називали Задушною²⁰, або Родительською²¹, коли скрізь в Україні по церквах масово відправляли за померлих предків. До речі, цей поминальний день відзначають не лише українці, але й усі інші православні слов'яни – росіяни, білоруси, серби, болгары та македонці.

Безперечно, поминання напередодні Зеленої неділі займало важливе місце серед інших троїцьких обрядодій українців. До нього селяни готувались завчасу. Скажімо, на Гуцульщині "вже в четвер перед Св. Нед[ілею] сходять муштини з роботи в бутинах, бо в п'ятницю також гріхуються робити, се "пам'ятна петниці" [...]. Газдині, святочно вбрані, спішаються того дня до склепів за орудками. Кожна купує: 5 колачів, кілька булок, за два сотики ладану, свічку і порцію меду [...]. В суботу рано дає газдиня своїм дітям по булочці [...], а решту несе до церкви"²².

Українські горяни Гуцульщини після освячення священиком калачів, сиру, молока несли частину цих продуктів на могили, де ними обдаровували одні одних за помин померлих²³, а іншу частину продуктів залишали у церкві. За свідченням А. Онищука, господині "дають 3 колачі священикові і світить біля сего свічку, один колач дякови у крилос, а один паламареві на праворуч від входу у кутик. Відтак кладе в кадилицю ладан. "Аби притім хлібу і молитва прийшла у тім запаху с перед Бога". По відправі в церкві виходять із неї і обділюють колачами бідних, яких є в селі досить, зазначаючи при сім, "за цію душу" дають"²⁴.

У дещо спрощеному вигляді відбувалися відповідні панахиди майже скрізь в Україні. Скажімо, на теренах Надсяння та Західного Полісся сучасні репрезентанти інформації наголошували на тому, що "в Задушну суботу була панахида, несли по одному хлібові"²⁵; "Як йшли до церкви в Поминальну суботу, брали буханочку хліба. В рушничок загортали. Коливо то все з пшениці варили, а тепер конфети берут. Заправляли сахаром. Додому несли коливо. Йден другому дає покушати, щоб кушали по дорозі, бо душі легше. Все доїдали. Хліб дають батюшкови"²⁶.

До речі, коливо (канун, сита, мед) було неодмінною поминальною стравою під час Зелених свят. Як зазначила відома дослідниця українських поминальних страв Лідія Артур, “функція колива як ритуального символу, найбільш вірогідно, полягає у тому, що воно служить посередником-зв’язківцем між світом мертвих і “цим” світом. Пригощання коливом, а також роздача пирогів (гостинців) у кінці поминального обіду або на цвинтарі є своєрідною жертвою на користь покійного. Те, що ритуально спожите в світі живих “за помин душ”, має повернутися померлому у світі мертвих”²⁷.

Так чи інакше, але відправою у церкві поминання в Задушну суботу не завершувалося. Мабуть, марно, А. Новосельський свого часу зауважив, що в українців протягом року “[...] є один день, в який відправляється набожно на цвинтарі, заставляють столи їжею і напоями і згадують духи отців і дідів; називається то у народі “дідів та бабів поминать”. Вдома готують їжу, яку мають занести на цвинтар [...]”²⁸. Притому слід наголосити, що страви, які приносили сюди, мали яскраво виражений поминальний характер. Скажімо, в минулому на Волині яйця до Троїцької суботи фарбували в жовтий і зелений колір, а хлібобулочні вироби іноді залишали недопеченими²⁹. Зелені неосвячені яйця носили на кладовище і білоруси.

У контексті сказаного вище доцільно наголосити на тому, що традиція ходити на цвинтар у переддень Трійці є не послідовною. Так, на Поділлі приходили родиною на кладовище у Святу неділю. Тут застеляли могили родичів скатертинами, на які розставляли страви, а також клечання, серед якого обов’язковим було татарське зілля. Цікаво, що страви готували великодні, а саме пекли бабку, фарбували яйця³⁰. Відзначимо лишень, що відвідування цвинтаря на перший день Трійці належало до не поодиноких явищ. Воно було головною особливістю троїцьких обрядів с. Сварицевичі Дубровицького району Рівненської області. З першими променями сонця мешканці цього поселення ще й досі вирушають на могили “возбудіти” рідню. З собою несуть лепеху, клечання, квіти, пов’язують нові рушники на хрести³¹.

Після відвідування могил рідних українці повертались додому, де влаштували поминальний обід, до якого готувалися всі члени родини. Господині готували переважно непарну кількість страв (п’ять, сім, дев’ять). Подекуди їх мало бути дванадцять, про що свідчить Ю. Крачковський: “Перш за все господиня готує дванадцять коржів [...]. Мертві, на думку селян, не задоволені, якщо кількість страв не досягає числа п’ять”³². Скрізь в Україні готували зазвичай капусняк, печеню, холодець, запечений макарон з яйцями чи вареники, кашу з молоком, локшину чи гречану кашу з курячою юшкою, пиріжки з сиром, коливо – густо зварену кашу з пшениці чи іншого збіжжя, медом заправлену³³. Поліщуки Київщини на “Троєчние деди” ставили кашу з пшоно або кутю, узвар³⁴.

Перед вечерею господиня запалювала “громничну” свічку і три рази обходила з нею навколо столу. Якщо господар жив із господинею у злагоді, що за склянкою випитої горілки виражалося словами “Будь здорова!”, то такий домашній мир, за народними віруванням, мав сприяти розмноженню овець й успішному врожаю пшениці³⁵.

На Підляшші в Поминальну суботу господиня готувала також сім страв. Перед початком обіду всі неодмінно проказували “Отче наш”, а господар брав

склянку горілки і виголошував: “Дай, Боже, умершим вічний покой, а нам, живим, ще на здоров’є”³⁶. У деяких селах цього етнографічного району ввечері розпалювали вогонь, господар брав склянку з горілкою і казав: “Будь здоров, деду”, а потім виливав горілку за вікно. Сам випивав тричі, те ж саме повторювали всі домашні. Закушували пирогом (книшем). Сівши за стіл, господар брав ложку їжі і викидав її за вікно, а інші кидали під стіл і промовляли: “Деду, іди до обеду”. Після обіду господар відкривав двері хати, ставив на порозі борони, брав мітку і, замітаючи хату, промовляв: “Кіша, кіша, душечкі! Котора старша і бульша, то дверима, а котора менша, то окнами”³⁷.

Водночас на Холмщині, коли всі рідні сідали за стіл, господар закликав померлих так: “Прийди, душечко, до того обіду убогого”. Після молитви й куштування їжі та напою (горілка, пиво) частину кидали також під стіл для померлих душ. По закінченні тризни туди ж змітали і залишки страв³⁸. У контексті сказаного виникає питання, для яких померлих призначались відповідні страви (їх залишки), якщо відомо, що “діди” сідали разом з живими до спільного обіду. Саме тому перед тим, як сісти на лаву, українці її здмухували, бо там сидять “діди”, для яких, до речі, призначалися і зайві столові прибори, про що вже йшлося.

Виявляється, що їжа у відповідному місці призначалась для покійників, а саме для передчасно померлих. На це свого часу звернули увагу російські дослідники Д. Зеленін³⁹ та О. Байбурін. Останній зауважив, що “на сороковий день чекають покійника вдома. У великому куті стелиться чиста постіль для гостя. Господарі кланяються “порожньому місцю” [...], на стіл ставиться зайвий посуд. У випадку з так званими “заложними покійниками” [...], які не удостоєні сидіти за спільним столом, їжу ставлять під стіл⁴⁰. Цієї ж думки дотримується і відомий знавець поховальної та поминальної обрядовості О. Седакова, яка зауважила, що під столом підбирають кришки нехрещені діти⁴¹. До слова, на Поліссі їх зараховували до русалок, котрі також належали до відповідної категорії померлих.

Принагідно згадаємо одне із поліських повір’їв, яке безпосередньо стосується висловлених вище тверджень. Зокрема, одна із жительок с. Розсохівське Народницького району, що на Житомирщині, згадувала: “Колись дід мій їздив на поле об’їжджати поле, подивиться. Це на троєцький тиждень якраз. Да їхали вже додому. Коли сіло якесь мале в зад ім на возі, кривеньке. І вони його привезли аж у хату. Воно, як відкрили в хату двері, зразу на припечок. На той припечок сіло. І сиділо три дні там. А тоді вже, як мало вже виходити, оце ті розигри – кінець Тройці, да, кажут, їсти нічого не їло, тільки кришечки, що з стола згрібають да под стол кидають, оце тими кришечками піталось воно [...]”⁴². Наведений етнографічний матеріал не лише підтверджує висловлену тезу про харчування передчасно померлих (в даному випадку русалок) з-під стола, але й вказує на їх присутність під час поминання у Зелену суботу. Нагадаємо, що з аналогічною метою українці збирали дрібки хліба з обруса і кидали під стіл також після Святої вечері⁴³.

У контексті сказаного доцільно відзначити поминання “заложних” покійників, яке є специфічною ознакою східнослов’янської троїцької обрядовості⁴⁴. В Україні і Білорусії про цю категорію померлих згадували найчастіше на Троїцькому

тижні (в Русальний четвер). Йдеться передовсім про русалок, для яких цього дня на теренах Холмщини і Підляшшя дівчата та жінки несли їжу, розвішували сорочки, хустки, полотно та вінки з квітів і трав⁴⁵. На Полтавщині на Русальний великдень жінки, які втратили нехрещених дітей, збирали дітей з одного кутка села або будь-яких і пригощали їх варениками, паляницями, пиріжками та бубликами⁴⁶.

Набагато колоритніше шанували цих демонічних персонажів поліщуки. Візьмемо для прикладу терени Середнього Полісся, де четвер після Зелених свят називали по-різному: “Русалка”, “Вмерлих Трійця”, “Навська Трійця”, “Трійця покойників”⁴⁷. Місцеве населення вважає його великим святом: “То ми празнуємо той день, не робимо нічого”⁴⁸. Поліщуки Житомирщини констатували, що “Навська Трійця буває на тому світі. Як хто на Навську Трійцю робитиме, то в того на цім світі на голові виросте мертва кістка”⁴⁹.

Мабуть, через це селяни дотримувалися цілої низки заборон: не залили одягу, не прали і не просушували полотна, не качали його тощо. На теренах Західного Полісся (Камінь-Каширський р-н Волинської обл.) застерігали, що не можна і білити полотно, “бо очі заливаєш (русалкам. – І. П.). Ну бо то Русавний тиждень, а вони ж з водою мають діло”⁵⁰. Цю низку свідчень можна було б продовжувати, але гадаємо, їх цілком достатньо для того, щоб переконатися у тому, що русалки займали важливе місце не лише у віруваннях, а й у поминальних обрядах поліщуків.

Крім “Навської Трійці”, населення Поліського краю строго дотримувалося заборон і в перший понеділок Петрівки. Цього дня селяни організовували “проводи русалок” на кладовище, де й влаштовували ритуальну трапезу, яка дуже схожою до “гробків” у великодніх торжествах. Поліщуки згадували, що “на могилки русалки провозжали. Пообідають там. Горілку беруть, закуски беруть”. Місцями, сідаючи до русальної гостини, запрошували й мертвих: “Приходьте дообідайте з нами, нашіє мертвіє. Сходьмося до кучі, да давайте пообідаєм”⁵¹.

На теренах Середнього Подніпров'я (Звенигородщина Черкаської обл.) відповідного дня відзначали “Лоскотавчині проводи”. Відбувалося це так: “Жінки рано несуть до церкви “мисочки” – страву, яку хто може, і хусточки. Піп в церкві служить панахиду за тих дітей, що нехрещені поховано [...]. Після панахид справляють коло церкви обід людям; а людей сходиться на Лоскотавчині проводи багато. Іноді йдуть крадькома на цвинтар, і там дають обід, і залишають хусточки, передерті на четверо, лоскотавкам на крижмо”⁵².

Подекуди “заложних” померлих українці згадували в інші дні троїцького періоду, які інколи співпадали з церковним поминанням усіх померлих. У цьому випадку залишається незрозумілим, яка із сторін (населення чи духовенство) зацікавлена у відповідному злитті. Так чи інакше, але особливістю відповідного поминання є переважаючий сімейний характер. “Заложних” поминали, як правило, саме у тих сім'ях, де вони справді були.

Як бачимо, у троїцький період відбувалися два зовсім різні поминальні обряди – на цвинтарі і вдома. На думку О. Седакової, перша традиція співвідноситься з давнім обрядом тризни по “заложним” (“нечистим”) покійникам”. Вона приурочена до денного часу доби. Її вирізняє бурхливий характер поведінки учасників (“до полудня плачуть, після полудня скачуть”). Поминали переважно всі жителі

села. Друга традиція поминання здійснюється у вузькому сімейному колі – це поминання “своїх”. У центрі домашнього поминання – ніч, коли за неприбраним столом “діди вечеряють”. Атмосфера тут зовсім інша – страх і мовчання⁵³.

Отже, на основі викладеного матеріалу можемо стверджувати, що троїцькі поминальні звичаї та обряди посідали досить помітне, можна сказати, ключове місце у структурі Зелених свят українців. Генетичні джерела цих звичаїв є досить давні, що засвідчує ціла низка архаїчних елементів поминання покійників різних категорій, що ґрунтувалося поминання на постійному зв’язку живих і померлих. Останні, за народними віруваннями, володіли надприродними властивостями, впливали на всі сфери життя населення. Тому їх поминання було важливим елементом ритуального життя сільської громади. Проведений аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що в минулому українці чітко розрізняли поминання “своїх” (“дідів”) і поминання “нечистих” покійників. Для останніх відводилися спеціальні дні народного календаря. Загалом з упевненістю можна констатувати: уся система троїцького поминання небіжчиків спрямовувалась на те, щоб полегшити посмертне існування померлих душ, забезпечити їх усім необхідним у загробному світі (їжею, напівками, одягом, світлом, теплом). Невиконання цих норм, за народними уявленнями, становило велику небезпеку як для померлого, так і для його живих родичів.

- 1 Кутельмах К. Поминальні мотиви в календарній обрядовості поліщуків / Корнелій Кутельмах // Полісся України : матеріали історико-етнографічного дослідження / [відп. ред. С. Павлюк, М. Глушко]. – Львів : ІН НАН України, 1997. – Вип. 1 : Київське Полісся. – С. 172–203 ; Кутельмах К. Русалки в повір’ях поліщуків / Корнелій Кутельмах // Записки Наукового Товариства імені Шевченка ; [ред. Р. Кирчів, О. Купчинський, М. Глушко]. – Львів, 2001. – Т. ССXLII : Праці Секції етнографії і фольклористики. – С. 87–152.
- 2 Рижик Є. Календарні обряди українців Холмщини і Підляшшя / Єлизавета Рижик // Холмщина і Підляшшя : Історико-етнографічне дослідження / [авт. Борисенко Валентина та ін.]. – К. : Родовід, 1997. – С. 251–269.
- 3 Пархоменко Т. П. Календарні звичаї та обряди Рівненщини : Матеріали польових досліджень / Тетяна Пархоменко. – Рівне : видавець Олег Зень, 2008. – 200 с., кольор. іл., ноти.
- 4 Зубрицький М. Народний календар, народні звичаї і повірки, прив[']язані до днів в тижні і до рокових свят / Михайло Зубрицький // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1900. – Т. III. – С. 33–60.
- 5 Онищук А. Народний календар. Звичаї й вірування, прив’язані до поодиноких днів у році, записав у 1907–1910 р. в с. Зелениці / Антін Онищук // Матеріали до української етнології. – Львів, 1912. – Т. XV. – С. 1–61.
- 6 Возняк М. Народний календар із Овруччини 50-х років XIX століття у записі Михайла Пйотровського / Михайло Возняк / Післямова К. Кутельмаха // Записки Наукового товариства імені Шевченка ; [ред. Р. Кирчів, О. Купчинський]. – Львів, 1995. – Т. ССXXX : Праці Секції етнографії та фольклористики. – С. 303–351.

- 7 Там само. – С. 308.
- 8 Кутельмах К. Русалки в повір'ях поліщуків. – С. 122.
- 9 Виноградова Л. Н. Деда // Л. Н. Виноградова, С. М. Толстая // Славянские древности : Этнолингвистический словарь в 5-ти томах ; под общей ред. Н. И. Толстого. – М. : Международные отношения, 1999. – Т. 2 : Д–К (Крошки). – С. 43 ; Седакова О. А. Погребальная обрядность восточных и южных славян. Поэтика обряда / О. А. Седакова. – М. : Индрик, 2004. – С. 317. – (Традиционная духовная культура славян. Современные исследования).
- 10 Сілецький Р. Поминальні мотиви в будівельній обрядовості українців / Роман Сілецький // Народознавчі Зошити. – 2001. – № 3. – С. 481–482.
- 11 Кутельмах К. М. Обрядовість як джерело етнічної історії українців Карпат / Кутельмах К. М. // Українські Карпати : Матеріали міжнародної наукової конференції “Українські Карпати: етнос, історія, культура” (Ужгород, 26 серпня–1 вересня 1991 р.). – Ужгород : Карпати, 1993. – С. 255.
- 12 Горбаль М. Різдвяні вогні в обрядовості лемків / Марія Горбаль // Народознавчі Зошити. – Львів, 2008. – № 1–2. – С. 45.
- 13 Плотникова А. А. Дверь / А. А. Плотникова // Славянская мифология. Энциклопедический словарь. (А–Я). – [изд. 2–е]. – М. : Международные отношения, 2002. – С. 127.
- 14 Топорков А. Л. Печь / А. Л. Топорков // Славянские древности : Этнолингвистический словарь в 5-ти томах ; под общей ред. Н. И. Толстого. – М. : Международные отношения, 2009. – Т. 4 : П (Переправа через воду)–С (Сито). – С. 41.
- 15 Топорков А. Л. Ложка / А. Л. Топорков // Славянские древности : Этнолингвистический словарь в 5-ти томах ; под общей ред. Н. И. Толстого. – М. : Международные отношения, 2004. – Т. 3: К (Круг) – П (Перепелка). – С. 132.
- 16 Завадська В. Ложка як антропоморфний образ української міфології / Вікторія Завадська // Матеріали до української етнології : Збірник наукових праць. – Київ, 2004. – Вип. 4 (7). – С. 232.
- 17 Там само. – С. 233–234.
- 18 Топорков А. Л. Ложка. – С. 133.
- 19 Докладніше про це див.: Кутельмах К. Русалки... – С. 123–124.
- 20 Зубрицький М. Народний календар... – С. 46 ; Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – К. : Наукова думка, 1984. – Ч. 1 : А–Н. – С. 269.
- 21 Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні / Степан Килимник / [у 3 кн., 6 т.]. – К. : Акціонерне товариство “Обереги”, 1994. – Кн. II. – Т. IV (Літній цикл). – С. 349.
- 22 Онищук А. Народний календар. – С. 46–47.
- 23 Кирчів Р. Ф. Світоглядні уявлення і вірування / Р. Ф. Кирчів // Гуцульщина : Історико-етнографічне дослідження / [відп. ред. Ю. Г. Гошко]. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 300.
- 24 Онищук А. Народний календар. – С. 46.

- 25 Зап. 18.07.2003 р. у с. Хлиплі Мостиського р-ну Львівської обл. від Катерини Михайлівни Білас, 1915 р. н.
- 26 Зап. 14.07.2004 р. у с. Осівці Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. від Варвари Митчик, 1924 р. н.
- 27 Артюх Л. Ареальна характеристика поминального хліба на українському Поліссі / Лідія Артюх // Проблеми сучасної ареології / [відп. ред. П. Ю. Гриценко]. – К. : Наукова думка, 1994. – С. 320.
- 28 Nowosielski A. Lud ukraiński / Antoni Nowosielski. – Wilno, 1857. – Т. I. – S. 129.
- 29 Зеленин Д. К. Описание рукописей ученого архива Императорского Русского географического общества / Д. К. Зеленин. – Петроград : Издание Императорского Русского географического общества, 1914. – Вип. 1. – С. 276.
- 30 Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Борисенко Валентина ; [відп. ред. д. і. н., проф. А. Г. Слюсаренко]. – К. : Унісерв, 2000. – С. 61.
- 31 Пархоменко Т. П. Календарні звичаї та обряди Рівненщини. – С. 69.
- 32 Крачковский Ю.Ф. Быт Западно-Русского селянина / Юл. Ф. Крачковский. – М. : Издание Императорского Общества Истории и Древностей Российских при Московском Университете, 1874. – Кн. 4. – С. 121.
- 33 Килимник С. Український рік... – С. 353 ; Кожолянко Г. Святування початку літа на Буковині / Георгій Кожолянко // Берегиня. – 2006. – № 2 (49). – С. 10.
- 34 Пархоменко Т. П. Календарні звичаї та обряди Рівненщини. – С. 66.
- 35 Крачковский Ю.Ф. Быт Западно-Русского селянина. – С. 121.
- 36 Рижик Є. Календарні обряди українців... – С. 261.
- 37 Там само.
- 38 Борисенко В. Обряди життєвого циклу людини / В. Борисенко // Холмщина і Підляшшя : Історико-етнографічне дослідження / Авт. Борисенко Валентина та ін. – К. : Родовід, 1997. – С. 304.
- 39 Зеленин Д. К. Описание рукописей ученого архива Императорского Русского географического общества / Д. К. Зеленин. – Петроград : Императорское Русское географическое общество, 1916. – Вип. III. – С. 1050.
- 40 Байбурин А. К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян / А. К. Байбурин. – Ленинград, 1983. – С. 152–153.
- 41 Седакова О. А. Погребальная обрядность восточных и южных славян. – С. 74.
- 42 Кутельмах К. Русалки в повір'ях поліщуків. – С. 125.
- 43 Nowosielski A. Lud ukraiński / Antoni Nowosielski. – Wilno, 1857. – Т. 2. – S. 160.
- 44 Агапкина Т. А. Мифопоэтические основы славянского народного календаря: Весенне-летний цикл / Т. А. Агапкина ; [отв. ред. С. М. Толстая]. – М. : Индрик, 2002. – С. 310. (Традиционная духовная культура славян.

- Современные исследования).
- 45 Карабович К. Народні вірування / Казимир Карабович // Холмщина і Підляшшя : Історико-етнографічне дослідження / Авт. Борисенко Валентина та ін. / – К. : Родовід, 1997. – С. 317.
- 46 Милорадович В. П. Заметки о малорусской демонологии / В. П. Милорадович // Українці : народні вірування, повір'я, демонологія ; упоряд., прим. та біографічні нариси А. П. Пономарьова, Т. В. Косміної, О. О. Боряк. – К. : Либідь, 1991. – С. 414. – (Пам'ятки історичної думки України).
- 47 Галайчук В. Демонологічні уявлення населення Середнього Полісся про русалок / Володимир Галайчук // Вісник Львівського університету : Серія історична. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – Вип. 43. – С. 368.
- 48 Там само.
- 49 Кравченко В. Г. Этнографические материалы, собранные на Волыни и в соседних с ней губерниях / В. Г. Кравченко // Труды Общества Исследователей Волыни. – Житомир : Издание Общества Исследователей Волыни, 1911. – Т. V. – С. 5.
- 50 Зап. 14.07.2004 р. у с. Осівці Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. від Дем'яник Ганни Явтухівни, 1930 р. н.
- 51 Кутельмах К. Поминальні мотиви в календарній обрядовості поліщуків. – С. 193.
- 52 Кримський А. Ю. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного : Відтворення з авторського макету 1930 р. / Аг. Кримський ; Авт. передмови А. Ю. Чабан. – Черкаси : “Вертикаль” видавець ПП Кандич С. Г., 2009. – С. 358.
- 53 Седакова О. А. Поминальные дни и статья Д. К. Зеленина “Древнерусский языческий культ “заложных” покойников” / О. А. Седакова // Проблемы славянской этнографии (к 100-летию со дня рождения члена-корреспондента АН СССР Д. К. Зеленина). – Ленинград : Наука, 1979. – С. 125.

SUMMARY

Inna Pakholok

MENTION CONSUETUDE'S AND CEREMONIES OF THE GREEN HOLIDAYS OF UKRAINIANS

In this article mention consuetudes and ceremonies of the Green holidays of the Ukrainians are analysed. General Ukrainian lines and local specific of remembering of the deceased ancestors are marked in a troitsciy period. A place and role of mention reasons is found out in the system of the Green holidays of Ukrainians on the whole.

Keywords: remembering, deceased ancestors, “summer grandfathers”, supper.